

11. Деникин А. Гетманство и Директория на Украине. В кн.: Революция на Украине по мемуарам белых. – Москва-Ленинград, 1930.
12. Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). – С.399-400.
13. 1918 год на Украине. – Москва, 2007. – С.370.

УДК 94:325.452(477)«1917/1921»

Олег Рафальський
Петро Чернега

ЩОДО ПРИЧИН ПОРАЗКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В БОРОТБІ ЗА ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ 1917-1921 РР.

Аналізуються передумови й причини поразки українського національно-визвольного руху українського народу в 1917-1921 рр. Розкривається нерідко суперечливий характер діяльності Центральної Ради, Генерального Секретаріату й Директорії УНР щодо втілення ідеї державності українського народу.

Ключові слова: незалежність, автономія, національно-визвольний рух, український народ.

The preconditions and reasons of defeat the Ukrainian national liberation movement of the Ukrainian people in 1917-1921 are analyzed. The often contradictory nature of the activities of the Central Council, the General Secretariat and the Directorate of the UNR to reveal the idea of statehood of the Ukrainian people is revealed.

Key words: independence, autonomy, national liberation movement, Ukrainian people.

Історія національно-визвольної боротьби українського народу за відродження своєї держави протягом 1917-1921 рр., її здобутків і поразок вимагає глибокого, комплексного й об'єктивного вивчення, зокрема основного питання – чому найчисельніша нація Центральної Європи не відновила своєї держави.

Колонізація Польщею, Московією, яка згодом, привласнивши назву нашої держави Русі (Київської Русі), стала Російською імперією, Австро-Угорщиною протягом XIV-XVIII ст. етнічних українських земель, загарбницька політика економічного, суспільно-політичного й національно-культурного гноблення перетворила українців, які кількісно значно переважали представників польської, російської, єврейської та інших націй на своїй землі, у селянський неписьменний народ, який був позбавлений політичних прав, умов для нормального соціально-економічного розвитку, не домінував у економіці, культурі й суспільному житті.

Член Центральної Ради, міністр Директорії УНР, відомий вчений-соціолог М. Шаповал, спираючись на дослідження М. Кордуби, стверджує,

що на 1914 р. на території Правобережної, Лівобережної і Східної України загальною площею 665 кв. км. проживало 40 млн. людей, а в Галичині, Підкарпатті й Буковині, що обіймали понад 74 тис. кв. км. біля 6,5 млн. Разом на території понад 739,2 тис. кв. км. проживало понад 46 млн. осіб, із них українців – 32 662 тис. (71%), росіян – 5 376 тис. (11,7%), євреїв – 3 796 тис. (8,2%), поляків – 2 млн. 79 тис. (4,5%), німців – 871 тис. (1,9%). Решту (2,7%) становили болгари, греки, волохи, вірмени, чехи, мадяри, черкеси, татари, словаки, білоруси, турки [27, с. 6-7].

Сила і здоров'я української хліборобської нації, її прагнення до волі проявлялися, незважаючи на важке колоніальне становище, у найвищому прирості населення в Європі. Число народжень на 100 жінок у віці від 15 до 49 літ на початку 1920-х років становило 13,3. Вона була найвищою, окрім Болгарії – 13,8, незважаючи на те, що пересічна тривалість життя української жінки на початку ХХ ст. становила трохи більше 37 років, а чоловіків 36 [7, с. 134, 144].

Натомість, ні значна домінуюча чисельність українців, ні їх працьовитість на родючій землі, ні розвиток товарного виробництва після скасування кріпацтва 1861 р., зокрема: на 1913 р. Україна була основною житницею імперії, а експорт її пшениці становив 40% загальноросійського; 222 цукрових заводів на її етнічній території із 255 в Російській імперії виробляли 65 593 тис. пуд. цукру, що становило 94% загальноімперського; гірничодобувна промисловість давала понад 90% звичайного і 100% коксуючого вугілля, 72% залізної руди; 69% чавуну, 58% прокату, 57% сталі виробляли 17 металургійних заводів Донбасу і Наддніпрянщини, 13 із яких були побудовані коштом іноземного капіталу і належали його власникам; 450 машинобудівних і металообробних заводів, серед яких гіганти паровозовиробництва в Луганську і Харкові, випускали також 75% сільськогосподарських машин, агрегатів та інших знарядь для аграрного виробництва в імперії [24. спр. 992, арк. 17, 30, 40; спр. 78, арк. 17], не сприяли зміні соціально-етнічної структури населення України на користь корінної нації.

Українці залишалися селянським народом, на який, стверджує А. Каппелер, лише обмеженим чином вплинули індустріалізація, урбанізація й найгустіша мережа залізниць в імперії та розвиток торгівлі [10, с. 49]. На межі ХІХ і ХХ ст. понад 90% українців були зайняті хліборобством, торгівлею – 0,9%, на службі у війську, поліції і судах – 5,5%. В усіх галузях господарства, окрім землеробства, а також державних структурах домінували росіяни, євреї і поляки, зокрема: обробка продуктів відповідно 21%, 32%, 14%; торгівлі – 14%, 48%, 6%; військо, поліція, суд – 47%, 17,5%, 29% [27, с. 7].

Соціальні мобільність та комунікація, що становлять вирішальну передумову організованих національно-визвольних рухів також лише побіжно зачепили українців. Із 8,8% українців, які проживали у 1917-1920 рр. в містах України (без західних земель) також немало були зайняті сільським

господарством. Натомість росіяни становили 54%, євреї – 66,2% і поляки – 26% їх мешканців [27, с. 14]. Проте слід зауважити, що росіян було помітно більше число за рахунок сотень тисяч військових, робітників і селян продовольчих загонів, пропагандистів і агітаторів, партійних, державних чиновників, а у боротьбі проти українського національно-культурного і державного відродження на їх стороні було також немало представників інших народів та зросійщена національна інтелігенція і робітники промисловості. Серед 893 тис. промислових робітників України напередодні революції, частка росіян і українців відповідно становила: у гірничорудній 74% і 22,3%; металургійній і металообробній 69% і 20,2%; цукровій – 48% і 49% [17, с. 14-15; 9, с. 13]. Із них переважно росіяни і євреї склали 75% членів Російської соціал-демократичної робітничої партії більшовиків (РСДРП(б)), що налічувала від 4 до 5 тис. осіб [17, с. 304].

Окрім того, Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) напередодні і в процесі революційних подій не ставила за мету відродження незалежної держави українського народу, а навпаки наполягала і втілювала на практиці ідею «... федерації автономних національних або крайових одиниць, як найкращу гарантію демократичних і національно-політичних прав кожної нації...» й української зокрема [22, с. 35]. Лідер партії В. Винниченко зізнається в еміграції, що «ми не вірили, що наш зрусифікований пролетаріат стане активно в оборону нашої державності, наших національних здобутків... і... це недовір'я було величезною помилкою... великою шкодою... що... одвернули від національної справи зрусифікований український міський пролетаріат...» [1, ч. 2, с. 106].

Натомість, стверджує відомий діяч Центральної Ради, лідер партії Українських есерів П. Христюк, не лише зрусифіковані переважно промислові робітники, а й «... міста на Україні з самого початку революції в більшості зайняли ворожу до українського відродження позицію, або, в ліпших випадках, позицію повної негачії ігнорування» [22, т. 1, с. 19].

Микита Шаповал, аналізуючи соціальну структуру українського народу, стверджує, що в Україні панувала міжнаціональна система поділу суспільної праці, що стала наслідком провідної ідеї колоніальної політики її загарбників: «завоювання, насильство і обман» [27, с. 18].

Український національно-визвольний рух, маючи численну опозицію, а правильніше ворогів в особі широкої мережі російських, польських, єврейських політичних партій і громадських організацій, не мав належної національно свідомої еліти у різних соціальних групах населення. Близько 57 тис. спадкоємних дворян із сім'ями, серед них і великі землевласники, які визнали рідною українську мову, окрім добродійності у національно-культурному житті, відродженням української державності майже не опікувалися [10, с. 51, 53]. «Ніякого дива, – констатував Є. Чикаленко, – що наше дворянство практично не дало українських патріотів, оскільки на цьому терені не можна заслужити милості царя» [26, с. 70]. Задоволення своїх соціальних інтересів воно вбачало у збереженні й відродженні традицій

української самостійності, зокрема й у формі гетьманату, а тому й не перебрало на себе керівництво національним рухом, як це сталося у багатьох країнах Європи.

Проблематичною, зважаючи на незначний організаційний вплив ЦР на селян за відсутності виконавчих органів, була активна участь у національному русі майже неписьменних українських землеробів й представників середніх верств господарства міст України, основною мотивацією яких було вирішення соціальних проблем. У 1917 р. із 4224 тис. селянських дворів України понад 2431 тис. (57,6%) належали до найбідніших, у розпорядженні яких нараховувалося 11,5% землі; 1273 тис. (30,1%) – середнякам – 22,2% землі; 519,5 тис. (12,3%) заможним селянам – 29,6% земельної площі. Поміщицьким удільним, монастирським господарствам і церкві належало 36,7% землі [22, с. 54-55].

Лише першочергове вирішення соціального питання: наділення безземельних і бідняцьких господарств землею, забравши чи викупивши її у великих землевласників, більшість із яких були росіяни та поляки, могло пов'язати домінуючий, багатівіковий і природний соціальний інтерес українських селян з боротьбою за відродження державності. Захист і сприяння підприємницькій діяльності селян, ремісників і торговців у протистоянні з євреями і росіянами міст України також сприяв би залученню їх до активної участі у національно-визвольному русі.

Жорстоке придушення й нищення Російською імперією культуротворчих процесів в українському середовищі, зокрема мови, літератури й мистецтва, обмежений доступ українців до освіти, спричинило низький освітній рівень всього населення України, а відповідно його рівень національної та політичної свідомості.

Натомість, невеликий прошарок національно свідомої української інтелігенції зумів створити політичну й організаційну інфраструктуру партій і товариств, засобів інформаційно-пропагандистського забезпечення, що сприяли розвитку національної культури і суспільства, а також мобілізації патріотично налаштованого українства до участі в національно-визвольному русі 1917-1921 рр. Напередодні Великої війни в Україні виходило 85 періодичних видань українською мовою, із них 66 на території Галичини, тоді як російських – 226 і польських 234, останні в усій імперії [10, с. 55].

Українці, відродивши свою незалежність після більшовицького перевороту в Росії, у жовтні 1917 р. створивши декілька варіантів національної держави: УНР, Українську державу П. Скоропадського, ЗУНР, Директорію УНР знову не змогли її зберегти.

Аналізуючи причини поразки української національної держави не слід, на нашу думку, наголошувати на вище наведених, зокрема, що соціальна база хліборобської нації була недостатньою й нищення колонізаторами її культури не сприяли формуванню національної свідомості, а в житті населення промислових центрів і міст домінували росіяни, євреї і поляки, більшість із яких не сприймали української національної ідеї.

Жорстоке колоніальне минуле українського народу, без сумніву, спричинило його етнічну неоднорідність, що значно уповільнило процес формування корінної нації, а у боротьбі за незалежність низку проблем з сусідніми народами, особливо російським, польським та іншими, які не сприймали українців як націю і використовували їх для вирішення власних політичних проблем.

Натомість, на нашу думку, у перемозі більшовицької партії на чолі з Леніним і польського народу в боротьбі за відродження своєї держави вирішальна роль належить суб'єктивному фактору і кон'юктурній безперспективній зовнішній політиці провідних країн Європи, що призвела до несправедливого визначення кордонів європейських держав після Великої війни 1914-1918 рр., утворення на руїнах Російської імперії нової радянської імперії і як наслідок до Другої світової війни.

Національне питання, після краху імперії, де росіяни становили за необ'єктивними даними Першого загальноросійського перепису населення 1897 р. лише близько 43% із числа понад 200 колонізованих народів, національних та етнічних груп, за спогадами міністра Тимчасового уряду Росії І. Церетелі, визначало долю російської революції [25, с. 69].

Злий геній Леніна за допомоги його соратників і послідовників, зокрема Сталіна, силою терору і насильства утримав український та інші народи в складі нової радянської імперії, натомість, удосконаливши її політичну форму й зміст та змінивши назву – СРСР. Проте, більшовики наприкінці 1917 р. на виборах до Всеросійських Установчих Зборів набрали в Україні лише 10% голосів, тоді як понад 75% українці віддали українським соціал-демократам і соціалістам-революціонерам [17, с. 43].

Натомість, лідери Української Центральної Ради – представницького органу політичних, громадських, культурних та професійних організацій українського народу на хвилі досить потужного й масового національного руху українців на всіх етнічних територіях і в інших регіонах Росії під гаслом «Вільна Україна» відродивши державність не змогли її зберегти.

Провідною силою революції було селянство, основною мотивацією участі якого в національно-визвольному русі мало стати здійснення ЦР вікової мрії безземельних і малоземельних селян, 3,5 млн. із яких воювали на фронтах Великої війни 1914-1918 рр. – наділення землею шляхом конфіскації великої земельної власності, а не ліквідація приватної власності загалом, запровадження зрівняльного землекористування і «організації великих громадських господарств з спільним громадським веденням господарства, а потім – перехід до громадського ведення сільського господарства в загальнодержавних межах», як зазначалося у нормах Тимчасового земельного закону Центральної Ради ухваленого 18 січня 1917 р. [22. Т.2, с. 131; 5, с. 23; 21, Т.2, с. 128-130].

Проте земельна реформа ЦР так і не була втілена на практиці із-за далеко необґрунтованого й небезпечного в історичній перспективі узгодження питань державного ладу, економічної, земельної, соціальної і

воєнної політики з Тимчасовим урядом, остаточного вирішення Всеросійськими й Українськими Установчими зборами. І це за ситуації, коли уряд, консервативні й соціалістичні партії й громадські організації в Росії та російські, польські і єврейські в Україні рішуче виступали проти втілення української національної ідеї.

«Деструктивна діяльність українських соціалістів», які домінували у формуванні політики ЦР – партії УСДРП і УПСР – і організували за участі червоногвардійських армій радянської Росії і створених нею повстанських селянських загонів в Україні не сприяла і гетьману П. Скоропадському запровадити «аграрну реформу, яку фахівці вважали найдемократичнішою в Європі» [20].

Директорія та уряд УНР також не змогли «свою демократичною земельною реформою справедливо задовольнити землею українське трудове селянство», як зазначалося у програмовій декларації нового уряду УНР від 12 квітня 1919 р. [22, Т.4, с. 122]. «Селянам, – робить висновок Е. Чикаленко, – так остогидли більшовики, петлюрівці, повстанці та денікінці, які забирають в них коні, худобу, хліб, що вони вже нікого не пускають і одбиваються від всякого війська... Руїна, повна руїна» [26, с. 190].

До причин поразки національно-державних проєктів українського національно-визвольного руху слід віднести також ідеалізацію М. Грушевським, В. Винниченком та їх прихильниками автономістсько-федералістичної концепції й заперечення націоналістично-самостійницької ідей М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського та ін. Лютнева революція 1917 р. показала, що національна політична еліта, передусім українські соціалісти, не були готові до реального будівництва держави.

Голова ЦР М. Грушевський – видатний історик, знаний організатор наукових досліджень, який як ніхто знав також політичну й етнічну історію Російської імперії, будучи «... дуже амбітною, славолюбною людиною», визнавав тільки перші ролі за собою, «схильний до інтриг» [14], вперто стояв спільно з своїми соратниками на автономістично-федералістичних позиціях, ігноруючи досвід інших народів у боротьбі за незалежну державу всупереч політичному, соціально-економічному становищу 1917-1918 рр., трагічній історії взаємовідносин між українським народом і імперською владою, категоричному запереченню російською соціал-демократією, Тимчасовим урядом й усім суспільством права української нації на самовизначення і відродження не лише державності, а навіть автономії у складі Російської федеративної демократичної республіки. Російська та зросійщена демократія майже у всіх великих містах України, підсумовує Д. Дорошенко, «... дуже противилася проведенню в життя українських домагань, особливо ж вороже ставилася до автономії України» [6, с. 60].

Курс ЦР на автономію не змінила ні відверта заборона Тимчасовим урядом проведення Всеукраїнських селянських та військових з'їздів, створення Української армії, скликання Всеукраїнських Установчих зборів, відхилення «Статуту» Генерального секретаріату і заміна його «Тимчасовою

інструкцією», яка визначила повноваження Генерального секретаріату як органу Тимчасового уряду лише у Київській, Волинській, Полтавській, Подільській та частково Чернігівській губерніях, вилучивши з його запропонованих компетенцій військові, продовольчі та судові справи, шляхи сполучення, пошту і телеграф, а також призначення на урядові посади, ні загрозливе попередження прихильникам незалежності у Маріїнському палаці голови делегації російського уряду О. Керенського: «Росія мусить бути великою, сильною, неподільною, а коли хтось посміє порушити її цілісність і простягне до того руки, ми скажемо «Руки геть» [8, с. 118].

Вирішення української справи, – згадував лідер УПСР, член ЦР М. Ковалевський, – вимагало рішучих дій «... йти революційним шляхом, шляхом доконаних фактів» [11, с. 342]. Міжнародна ситуація 1917-1918 рр., зокрема політична й соціально-економічна на теренах зруйнованих європейських і Російської імперій, деморалізація армії останньої, наростання національно-визвольної боротьби, вимагала щоб Україна стала незалежною, суб'єктом міжнародного права. Натомість, лише після нападу радянської Росії на Україну в грудні 1917 р. і розстрілу армією Муравйова тільки в Києві понад 5 тис. українських інтелігентів і молоді ЦР видала Четвертий Універсал, в якому проголосила самостійність України. Проте М. Грушевський, С. Єфремов та інші не поривають з «... федералістичною традицією як провідною ідеєю нашого національно-політичного життя» [12, с. 63].

Натомість, М. Грушевський усвідомлював, що йому і соратникам не вистачало досвіду, відчуття історичного моменту, потреби координації та організації, підпорядкування всіх сил для здобуття перемоги – «... це наш обов'язок, – стверджував він, – і ухилення від нього не пробачить нам потомство. Це та вина, яка не може бути пробачена» [12, с. 71]. Відомий вчений історик-соціолог, політик, дипломат, активний діяч національно-визвольного руху 1917-1919 рр. й опісля О. Шульгин у некролозі «Трагедія Михайла Грушевського і трагедія України», відзначаючи гострий розум й колосальну енергію М. Грушевського, бачив разом з тим «... якість фатальне нерозуміння найпростіших справ, які могла б виконати значно ліпше людина безконечно меншого масштабу, але більше пристосована до справжньої практичної політики... Яким великим промінням сяяв би його смертний образ, – завершує автор, – коли б він лишився твердим і непереможним борцем – першим головою цілої непокірної нації... Не судилося...» [28].

Суттєвою помилкою ЦР, його виконавчого органу Генерального Секретаріату, очолюваного В. Винниченком, був невідповідний історичному моменту й завданням національних сил зв'язок з Тимчасовим урядом Росії, зокрема, наслідування його політики, яка ігнорувала радикальні настрої українського суспільства, проведення земельної і військової реформ, створення діючих структур виконавчої влади. За спогадами М. Грушевського ЦР розгубила свій політичний капітал у травні – червні, а Генеральний Секретаріат розпочав активну діяльність лише наприкінці жовтня 1917 р.

Вони не опанували «... ані адміністративної машини України царської формації..., ані своєї окремої сфери ділання...» [3, с. 129].

Винниченко – заступник і однодумець М. Грушевського, соціаліст за ідейними переконаннями, який вірив, що «... ідеї самостійності, сепаратизму шкідливі для тогочасного моменту суспільного розвитку, здатні нанести удар по єдності революційних сил Росії» [1, Ч.1, с. 45-46] натомість «... не схильний був до радикалізму більшовиків...» – мав своє власне бачення і розуміння місця державотворчих процесів у здійснюваній національній революції, як слушно робить висновок відомий дослідник проблем Української революції й зокрема діяльності голови урядів ЦР і Директорії УНР, В. Солдатенко [18, с. 91, 94]. Проте, лише у грудні 1917 р., коли радянська Росія розпочала війну проти УНР, він публічно пропагує думку про те, що зважаючи на загрози для національно-визвольного руху, «... Українська революція і українська державність мають сповідувати самостійницький курс» [18, с. 110-111].

Натомість, втілювати на практиці ідею незалежності було запізно. Центральна й Мала Рада та Генеральний Секретаріат і Директорія очолювані М. Грушевським, В. Винниченком і С. Петлюрою так і не спромоглися створити ефективних виконавчих органів влади ні в центрі, ні в губерніях і повітах, які б займалися вирішенням соціально-економічних та фінансових проблем, організацією роботи залізниць, забезпеченням правопорядку, а найголовніше провести таку земельну реформу, що стала б основною мотивацією для участі селян у будівництві й захисті незалежної держави.

Ідейно-політична, організаційна й моральна неготовність національно-демократичних сил, зокрема їх лідерів, до відродження основ державності яскраво проявилася в структурі й роботі ЦР та виконавчих органів УНР. З'їзди політичних партій і громадських організацій, збори ЦР, згадує С. Петлюра, «були для мене показником не сили (реальної і зорганізованої) нашого народу, а демонстрацією національних емоцій», які мільйонні маси мали усвідомити, перетрасформувати їх у «вольові рухи української нації в певні акти боротьби» за національно-державне відродження [15, с. 222].

28 листопада 1918 р., в розпал антигетьманського повстання, В. Винниченко, зневірившись в успіху боротьби за відновлення УНР, звинуватить українців: «Нема у нас нації, є темний, осоловілий від усяких історичних дурманів народ. Ми хочемо зробити його нацією, а він скося дивиться на наші маніпуляції й сердито бурчить...» [2, Т. 1, с. 309].

Великий письменник європейського рівня, майстер соціально-психологічної драми не справедливо й не об'єктивно охарактеризував свою націю, яка була далеко не гіршою за інші, які здобули щасливу долю. Це В. Винниченко, М. Грушевський й лідери політичних партій не змогли за історичної нагоди перейняти роль провідної верстви народу, тому що, стверджує Д. Донцов, «зросли в рабстві й духовно заражені ним, дали себе звести до ролі паріїв через свою наївність і немудрість, через свою безкомбативність і безамбітність» [4, с. 24, 57]. Духовний провідник нації,

ідеолог її державного відродження саме в цьому вбачав гріх провідної верстви, яка накликала на себе і український народ «... караючу руку «зневаженого Божества», в формі нового бича Божого, большевиків...» [4, с. 58].

Рішення органів державної влади в Україні нерідко за змістом такі мали маніпулятивний характер, взяти хоч би ті ж земельні закони ЦР (18 січня 1918 р.) і Директорії (8 січня 1919 р.) близькі за змістом щодо поєднання принципів націоналізації і соціалізації землі, які не привнесли спокою у сільськогосподарське виробництво. Грушевський і лідери українських політичних партій, члени ЦР, пропагуючи й схвалюючи законодавчі норми щодо націоналізації землі, вслід за есерами і більшовиками Росії знали, особливо голова ЦР, що в Україні господарство, зокрема сільське, віками формувалося передусім на принципі приватної власності та інших формах землеволодіння, тоді як у метрополії домінувало общинне землеволодіння, в якому й прижилася радикальна ідея марксизму щодо пролетаризації селянства, яке більшовики вважали дрібно буржуазною стихією та основним ворогом соціалістичного будівництва.

Має право на вивчення й оцінку думка істориків, які досить переконливо доводять що українським демократичним силам необхідно було об'єднатися, чи хоч би порозумітися з націоналістично-самостійницьким українським рухом, ідеологами й лідерами якого були М. Міхновський, Д. Донцов, В. Липинський, для своєчасного першочергового створення армії УНР, а не підготовки соціалістами спільно з радянською Росією загонів для повалення Української держави П. Скоропадського, яка за 7,5 місяців встановила дипломатичні стосунки з близько 20 країнами, відновила роботу промислових підприємств, залізниць, запровадила тверду валюту, Академію наук й інші заклади культури, прийняла закон про національну освіту тощо.

У добу Директорії УНР революція набула змісту кривавого протистояння національних сил – армії під командуванням С. Петлюри з Червоною армією радянської Росії. На стороні останніх виступали так звані українські радянські військові формування створені за участі Ради народніх комісарів Росії. З українським національно-визвольним рухом також активно боролися білогвардійські армії російської контрреволюції.

У протистоянні різних політичних таборів селянство об'єднувалося в численні автономні збройні формування під командуванням самовладних отаманів, які виступали на тій чи іншій стороні. «Людність України, – стверджує М. Попович, – була поставлена перед вибором – або насамперед розв'язання соціальних проблем і на першому плані – вдоволення земельного голоду селянства, або спочатку незалежна Україна, а потім уже реформи» [16, с. 212]. Петлюра у протистоянні з В. Винниченком обрав шлях об'єднання національно-патріотичних сил і боротьби за незалежність України, на якому зазнав поразки.

Західно-Українська Народна Республіка, яка здобула важливі успіхи на шляху державотворення, без допомоги УНР, за підтримки країнами Антанти ворога України – Польщі, також зазнала невдачі.

Повертаючись до ролі суб'єктивного чинника у національно-визвольному русі 1917-1921 рр., автори наголошують, що він був визначальним у боротьбі українського народу за незалежність. Суть проблеми відродження української державності, стверджує Д. Донцов, лежить у відсутності «... формотворчої, будівничої правлячої касти», а не в географічному положенні чи відсутності національної свідомості. «... Наші народні маси..., продовжує він..., щодо свідомості зовсім не уступають таким же масам багатьох інших народів, яких доля є одначе щасливішою» [4, с. 16].

Українська провідна верства, яка формувалася за умов колоніального гноблення Російської та Австро-Угорської імперій, на думку Д. Донцова не могла мати «свого виразного ідеалу держави, заступаючи його ідеалом класової боротьби, групової чи особистої влади...». Демократично марксівська інтелігенція, ігноруючи традиційний український національний дух, притаманний нації, не зуміла використати «стихійний потяг національно настроєного селянства до порядку й ладу, ворожого всякому марксизмові... і готового на криваві жертви» заради визволення з московської неволі [4, с. 35].

Лідери національно-визвольного руху, не маючи державницької концепції та ясної і чіткої програми вирішення соціально-економічних проблем «не раз хиталися між ідеєю приватної власності та ідеєю колективізму, між ідеєю релігійною і безбожництвом, між ідеєю рідної культури та ідеєю культури українською формою й російською (большевицкой) – змістом», що стало на заваді об'єднання всіх соціальних верств українського народу за умов жорстокої боротьби різних політичних сил і країн за нашу землю [4, с. 52].

У ситуації, коли ні Тимчасовий уряд, ні російські соціал-демократи, особливо більшовики, не визнавали українську націю, її право на державність, ЦР і виконавчі органи УНР не прагнули усвідомити й донести до народу, що війна з контрреволюційними військами розваленої імперії і Червоною армією радянської Росії мала засадничу натуру, яка виключала компроміси і вимагала боротьби за втілення ідеалу суверенності.

Просякнутій духом малоросійства й «битій стидом» інтелігенції, зокрема «вихолощеним українським марксистам» бракувало мистецтва державного будівництва. Проте, український національно-визвольний рух 1917-21 рр. став важливим етапом формування української політичної нації і боротьби за відродження державності протягом усього ХХ століття.

Джерела та література

1. Винниченко В. Відродження нації. – Київ; Відень. – Частина I-III (Репринтне відтворення 1920 р.).

2. Винниченко В. Щоденник. 1911-1926. – В 2-х т. – Т. 1. – Едмонт; Нью-Йорк, 1980.
3. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – № 10.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Друге видання. – Дрогобич, 1991.
5. Дорошенко Д. Война и революция на Украине. – М.; Л., 1930.
6. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. – Т. 1. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932.
7. Енциклопедія українознавства. В 2 т. Під голов. редакцією В. Кубійовича і З. Кузелі. – Т. 1. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949.
8. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – К., 1992.
9. История Украинской ССР. В 10 т. – Т. 6. Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920 гг.) – К., 1984.
10. Каппелер Андреас. Структура українського національного руху в Російській імперії // Сучасність. – 1992. – № 7. – С. 48-56.
11. Ковалевський М. При джерелах боротьби. – Інсбрук, 1960.
12. Михайло Грушевський. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк, Львів, Торонто, Мюнхен, 1992.
13. Міхновський М. Самостійна Україна // Україна проти Москви. 36 статей. Видання Закордонних частин Організації українських націоналістів, 1955.
14. Панченко Володимир. Політикам потрібна серйозна історична освіта. Кілька слів на захист Ключевського // День. – 2016. – 7-8 жовтня.
15. Петлюра С. Статті. – К., 1993.
16. Попович М. Червоне століття. – К., 2005.
17. Реєнт О. П. Робітництво України і Центральна Рада. – К.: Інститут історії України АН України, 1993.
18. Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. – К., 2007.
19. Субтельний Орест. Україна. Історія. – К., 1991.
20. Терещенко Ю. І. Республіка чи Гетьманат? // День. – 2017. – 29-30 вересня.
21. Українська Центральна Рада: док. і матеріали у 2 т. – К., 1997.
22. Хмель І. В. Аграрные преобразования на Украине. 1917-1920. – К., 1990.
23. Христюк П. Українська революція: Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Т. 1-4. – Кам'янець; Відень, 1921.
24. ЦДАУК. – Ф. 830. – Оп. 1. – Спр. 992; Спр. 78.
25. Церетели И. Г. Воспоминания о Февральской революции. В 2-х кн. – Кн. 2. – Париж, 1963.
26. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917). – Львів, 1931.
27. Шаповал М. Засади української визвольної програми. – Прага, 1927. – С. 6-7.

28. Шульгин Олександр. Трагедія Михайла Грушевського і трагедія України // Тризуб. – Париж, 1934.

УДК 94:325.83(477)«1917/1918»

Володимир Сергійчук

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА – ОРГАНІЗАТОР НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ РОСІЇ В 1917-1918 РОКАХ

Висвітлюється організуюча роль Української Центральної Ради в боротьбі поневолених народів Російської імперії за свої права. Наводяться конкретні факти співпраці з польським, кримськотатарським, фінським, грузинським, вірменським і литовським національно-визвольними рухами. Особлива увага звертається на організацію в Києві у вересні 1917 року з'їзду народів Росії й закладанню Центральною Радою основ майбутнього Балто-Чорноморського союзу.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, національно-визвольний рух, Балто-Чорноморський союз.

The organizing role of the Ukrainian Central Rada in the struggle of the enslaved peoples of the Russian Empire for their rights is highlighted. Specific facts of cooperation with the Polish, Crimean Tatar, Finnish, Georgian, Armenian and Lithuanian national liberation movements are presented. Particular attention is drawn to organization the Congress Peoples of Russia in September 1917 in Kyiv and the founding of the future Baltic-Black Sea Union by the Central Rada.

Key words: Ukrainian Central Rada, national liberation movement, Baltic-Black Sea Union.

Українці, які вже не одне століття співжили на своїй землі з представниками різних націй, пліч-о-пліч пішли з ними в тому революційному потоці, який залив Російську імперію з березня 1917 року. Вже 19 березня 1917 р. на українській маніфестації в Києві голова Центральної Ради Михайло Грушевський, відповідаючи на привітання поляка Бартошевича, сказав: «Полякам, що живуть на Україні і разом з нами хочуть вірно і щиро працювати для добра України, наш братній привіт» [8, с. 49].

Зрозуміло, що значна увага проблемі консолідації поневолених Росією народів приділялася і на засіданнях Українського національного з'їзду, що відбувся в Києві і де було багато депутатів від національних організацій. Четвертим пунктом порядку денного Українського національного з'їзду передбачалося заслухати загально інформаційний реферат про права національних меншостей та їх забезпечення. На другий день з'їзду його виголосив Прокіп Понятенко [8, с. 57].